

ТЕНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА Ч. 56

М. КРОПИВНИЦЬКИЙ

НЕВОЛЬНИК

кооперативне „ЛУХ“ видавництво

891.79—2

Ч. 56. ТЕАТРАЛЬНА БІБЛІОТЕКА Ч. 56.

М. КРОПИВНИЦЬКИЙ

НЕВОЛЬНИК

Драматичні малюнки в 5 одмінах

З поеми Шевченка „Невольник“

Згідно з постановою Вищої Науково-Репертуарної
Ради при Відділі Мистецтва Головополітосвіти
НКО УСРР від 18-XI-1925 р. за Ч. 1286 п'єса,
до вистави дозволена в виданні „Руху“.

**КООПЕРАТИВНЕ „РУХ“ ВИДАВНИЦТВО
ХАРКІВ—1926**

Харків. Урядова Друкарня
імени тов. Фрунзе.
Укрголовліт Ч. 17274
Зам. Ч. 542. Прим. 10.000

ДІЄВІ ЛЮДИ:

Василь Коваль, старий запорожець.

Ярина, його дочка, молоде дівча.

Степан, годованець його, молодий парубок.

Оксана, дівчина, сусіда.

Недобитий, бандуриста.

Опара

Голощук

Недорізацій

Покришка

Неплюй

Подорожній

Зачепа

Джура

} Запорожці.

Поводар, хлопець.

Запорожці, невольники, селяни, турецькі яничари.

Д І Я І.

Село в літку. Хати мов завітчані в садах; по ліворуч хата Ковалева з високим частоколом, а над ворітьми башта з віконцем; біля хати лавка, покрита килимом; на лаві сидять Коваль і Недобитий, а трохи далі, під деревом, стоїть Степан, засмучений.

Я В А І.

Коваль і Недобитий (грає на бандурі і доспіває думу).

К о в а л ь. Еге!!.. То мабуть, як не думай, як не марикуй, а треба буде... Шкода хлопчини! Молоде, ще й у колодочки не вбилось, але-ж...

Н е д о б и т и й. У полі, на волі скоріш вилюдніє.

К о в а л ь. Років-би зо-два подождати, ну тоді!.. Так думка-ж шибда, щоб часом люди не почали дорікати, що нянчусь з ним, та виховую.

Н е д о б и т и й. А правда, правда! А що правда то не гріх... Дорікатимуть!

К о в а л ь. І так шкода, і так невігода!.. Як-би моя сила, сам-би поїхав з ним, сам-би й доглядів. А кортить мене ще раз помірятись з бусурменом, ще раз глянути в вічі смерти, а там хоч-би й в домовину!.. Як гляну на молодого юнака, то серце вогнем запалає, а як зарже, як заграє кінь вороненький, то, здається, вихром схопився-б на нього, та й полетів, так-би по-

летів, що і вітер не догнав-би! Сказано-ж, коли-б думка та силою стала, то й море-б перескочив; а нема сили, то на що-ж думка молодіє? Який вже з мене козак? Більш здався на стару бабу... за для чого-ж я живу на світі? Запливли мої молоді літа за синєє море і в горах-хвилях потопили мою силу, мою козачу одвагу!.. А колись цією рукою коня-невука обертав у лялечку, а татарву душив, як кошеня!..

Недобитий. А з мене який тепер козак? Сили нема в долоні й на те, щоб табак до ладу розтерти; та й струни не слухають, джижчать, неначе джмелі. Думка-б ушкварить веселої, а струни, буцім на злість тобі, загудуть сумної і розбуркають в старечім серцеві колишне лихо, розвередять болячки, і діла колишні, діла давні, незабутні, зринуть наповерх і плавають перед очима...

Коваль. Еге! І як не відганяєш ті думи від себе, а вони стовбичать перед тобою і колупають старий мозок. Згадаєш мучників праведних, зложивших свої буйні голови за Січ запорожську, поглянеш навкруги себе на високі могили і гірко заплачеш!..

Недобитий. Ну, мені час рушати в дорогу. Прощавай, Василю, зоставайся здоров! А за хлопця не забувай моєї поради!

Коваль. Ходи здоров! За пораду спасибі! Не забуду... (Недобитий пішов). Що-ж тут вже думать, коли час приспів! Степане, а йди сюди! Чого ти такий, мов із-за вугла мішком прибитий?.. Хворий, чи що? Сідай лишень отут, біля мене. (Степан сідає). Дивись-бо веселіше, синку, далєбі не полегша,—та слухай! А я тобі

де-що розкажу таке, чого, може, тобі й у книжці не доведеться побачити. Бачиш ти, сину, ген оту могилу, що ледви-ледви сивіє?

Степан. Бачу, таточку.

Коваль (глянув на нього). Та що це з тобою?... Ти ледви не плачеш?

Степан. Так, щось голова болить...

Коваль. Еге! Ну, то на отій самій могилі колись-то, йдучи з Молдавії на Подолію, оташувався зі своїм військом преславний гетьман Іван Підкова. Лядські посланці прийшли до нього і стали прохати, щоб він їхав до них меду-вина пити; він, не вважаючи на благання свого війська, згодився і поїхав; як поїхав, то вже й не вернувся з Баршави: замість меду, ляхи напоїли його кровію, зотнули йому, сердешному, голову. Та й зотнули собі на погибіль: задали запорожці такого їм чосу, та залили за шкуру сала, що й досі длубаються... Хе, хе, хе! Завзяті чубаті! Отак їм треба, щоб не ламали присяги, бо раз давши присягу—крепись, держи її і в домовину неси її з своїми кістками. Чи так, синку? Та ти, бачу, мене й не слухаєш?

Степан. Нездужаю я, тату: чогось мені млосно... Піду я, похожу по садочку, то може полегша.

Коваль. Піди, сину! (Тихо). Мабуть догадався, мабуть вже серце віщує!.. Ох діти, діти, рожеві квіти!

Степан (сам з собою). Батько замислився. Ох, чує моє серце, що не довго вже мені гуляти... Не даром батько що-дня оглядає та приміряє зброю та буланого муштрує... (Пішов).

К о в а л ь. І чого та татарва знов заворушилася? Знов забажалось погодувати своїм трупом вовків-сіроманців, знов закортіло довідатись, чи не пощербилась ще шаблі запорозькі? А хотілося-б мені на спомин душі хоч з десяток басурменського падла послать Луциперові на снідання!.. Та шкода... Сиди, мабуть, старий дурню, дома, та бринькай на бандурі... А з Степана буде козак завзятий, чує моє серце, що буде! Нераз подякує Січ-мати старому Ковалеві, що вигодував такого молодця.. Як не крути, як не верти, а не вдержиш дома, не виховаєш. Зробимо, мабуть, так, що нехай років зо-два по світу погуляє, спізнає, по чім ківш лиха та своєї пошука, як я колись шукав; а там, як повернеться здоров, то й нехай сам складе ціну козачій волі і козачій голові. Еге, так воно й буде... Ярино! (Стука в вікно).

Я В А ІІ.

Ті-ж і Ярина.

Ярина (виходить із хати). Ви мене кликали, таточку? Коваль. Та кликав-же... А де-ж Степан?..

Ярина. А он-де, під тинном, неначе вкопаний стоїть.

Коваль. Еге! А-я байдуже й не бачу. Отакі-то старі очі! А колись-то у темну ніч за гони було пізнаю чоловіка, а тепер... А йдіть лишень, дітки, сюди, та йдіть обоє. Сьогодні празничок, не гріх і повеселитись, а то ви щось обойко блукаєте мов неприкаяні. А ну-ж, ущкварте, діточки, якої, звеселить мене, розворушіть старечі кости! А ну-ж! (Він грає на бандурі й тупцює ногами, Ярина та Степан танцюють, старий підспівує).

Як-би мені лиха та лиха,
Як-би мені свекрівонька тиха,
Як-би мені чоловік молодий,
До другої не ходив, не любив.
Ой гоп чики-чики,
Та червоні черевики,
Та троїсті музики...
Од віку і до віку
Я любила-б чоловіка.
Ой, гоп, заходивсь,
Зробив хату, оженивсь,
І піч затопив,
І вечерять наварив!..

(Говорять). А нуте, дітки, отакої! (Хутко скочив і пішов танцювати, приспівуючи).

Ой чи так, чи не так,
Уродився пастернак;
А петрушку криши в юшку,
Буде смак, буде смак.
Ой, так, таки так,
Оженився козак,
Кинув хату і кімнату
Та й потяг у байрак...

Е, шкода й замаху! (Сідає). Не та вже моя сила, зовсім розкис... втомився... А все це ви мене—старого розворушили. О, бодай вас! Шкода, не туди вже й ноги стоять, танцюють мерщій до лави!.. Мабуть, за такі танці ніхто тютюну не дасть і на понюшку, не то що на люльку; а колись-то було сам гетьман по таляру жбурляв за кожне коліно. А тепер зовсім не доладу!.. Думка танцює й скаче, а ноги ледви воло-

чуться, неначе тобі який біс причепився ззаду та й тягне до землі. Ох, ох, ох! Літа мої, сило моя, де ви подівалися. (Сів). Ну, піді-ж ти, доню, до господи, та злагодь що-небудь пополуднувати, гуляючи, як то кажуть, шматок хліба з'їсти! Іди-ж, Ярино, іди!... (Ярина пішла). А ти, синку, ходи сюди, сідай лишень тут, біля мене. (Степан сідає). Слухай, синку, сюди, що я тобі казатиму, слухай та не пропускай ані жодного словечка!.. Як убили твого батька Івана в Шляхетчині, то ти ще був тоді малесеньким, Степане...

Степан (здивувався). Так я... Я не син? Чужий вам, тату?

Коваль. Та не чужий-бо, ні! Стривай, не забігай наперед, а слухай готового. Ото, померла й мати таки твоя...

Степан. Так я зовсім чужий вам?

Коваль. Який-бо ти нетерплячий! Ти слухай, та не хапайся попергд батька в пекло! Ото, кажу, померла й твоя мати; я й кажу покійній Марині, моїй жінці: а що, кажу, візьмемо за дитину? Тебе-б оце... Чого-ж ти так засмутився?

Степан (зі смутком). Чужий сирота!.. О, чом-же я перш цього не знав?..

Коваль. Бо тобі до цього часу і не слід було знати. Слухай-же далі та не сумуй. Я, синку, все бачу, бачу добре, де твої літають думки і куди налягає твоє серце, я все бачу, дарма що старі очі... Добре; каже покійна Марина: чому не взяти?.. Так ото взяли ми тебе, та й спарували з Яриночкою до купи...

Степан (схопивши голову в руки). О! Боже мій! Я-ж цього не знав, я-ж цього не гадав!..

Коваль. Тепер-же, синку, ось що зробимо. Ти вже на літі, тобі либонь років з двадцять два, коли й не більш, і Ярина зріє, їй вже поверта на вісімнацятий; треба буде людей шукати, та де-що вдіяти... Як ти скажеш, синку?

Степан. Не знаю, не вмію зрозуміти... Я думав, що Ярина...

Коваль. Сестра тобі? Аж воно, блч, зовсім не те... Що-ж, я не бороню: любітеся собі та й до шлюбу. Але-ж, що ти бачив, що ти знаєш, живучи отут? Ріс, тільки й лиха було, що як ще вчився у бурсі, то може инколи доводилось скуштувати березової каші. Так за-для того, синку, й треба буде трохи по світу поблукати, козацького жупана провітрити, та й шаблю погострити, щоб не заржавіла і щоб ти за певне знав, що не тільки світа, що в вікні. Треба подивитись на чужі люди, які вони і як живуть чи орють, чи на не ораному сіють, а просто жнуть і немолоченеє віють?.. Годиться й те знати, як там мелять: чи язиком, чи каменем та й їдять—чи ложками, чи жменями?.. Чого-ж так замислився, мій друже? Ти-ж, либонь, козачого роду?.. Чи може в твоїх жилах тече вода, а в серцеві, замість козачої одваги, заяча завзятість? То в кого-ж ти такий нікчемний удався?

Степан (стрепенувся). Ні, я роду козачого, і одвага у моїй душі живе і розцвітає, а несподівана розлука зворушила моє серце, збаламутила мою кров! Ох, важко мені! (Закриває лице руками).

К о в а л ь. Так треба-ж в люди на рік або на два піти, а там вже побачимо... То й не вмітиме й пожить, котрий не зугарен заробить... Ну, то як-же ти думаєш, небоже?

С т е п а н. Знаю, тату, що треба. І не жахаюся козачого діла! Давно вже кортить мені помірятися силою з бусурменом, зогріти серце відвагою!.. Давно вже мої мрії літають на степу і воюють з ворогом лютим!.. Одне тяжко, що вас покинути мушу...

К о в а л ь. Може не так жаль за мною, як... Не думай об цім, синку! Все буде гаразд!.. Ну, так як-же, га? В дорогу? І коли кортить тебе запевне знати, де краще лихом торгувати, іди ти в Січ: там наїсися усіх хлібів... Попоїв і я їх за свій вік чимало і доси вадить, як згадаю! Коли здобудеш,—принесеш! А коли загубиш,—поживеш моє добро!

С т е п а н. Так, таточку... А серце кров'ю обливається!..

К о в а л ь. Не потурай серцеві, скоряй його розумові; а від смерти не заховаєшся і в печі не заслонишся; та й не такий страшний чорт, як його малюють. А в Січі наберешся й розуму, навчишся козачого звичаю й молодечого хисту. Споглянь на себе, який з тебе юнак? Ні у постаті, ні в очах — ні удалі, ні одваги, лице дівоче, очі дитинячі, аж сором дивитись! А пройди вулицею, чи застогне під тобою земля? А скинь на чорнобриву поглядом, щоб вона усміхнулася, та так усміхнулася, щоб серце їй зааніміло? Шкода й казати, який з тебе козак...

С т е п а н. Ох, не зносити мені моєї буйної голови!

Коваль. Одна голова на плечах, то й шануй її. А там, сину, побачиш світа, та не такого, як у бурсі, а там живе „мисліте“ прочитаєш з товариством...

Степан (стрепенувся). Серце вогнем запалало, душа проситься на волю, думки вітер спережають! Виряжайте мене, тату, не гайте!..

Коваль. Огак зробимо, мій синочку: осідлаєм буланого, та й гайда в дорогу. А й кінь-же, кінь, як змії—зо дна моря винесе! Та що це й досі не дають нам полуднувати? Ярино? Чи злагодила ти вже там що-небудь? Так отак-то, синку, воно буде!

Я В А ІІІ.

Ті-ж і Ярина (вона вийшла раніш, учувши розмову, вхопилась за одвірок і мов зомліла).

Ярина (ледви промовляє). Уже, таточку! Осьдечки все готове. Їжте на здоров'ячко! (Коваль їсть, Степан засумував).

Коваль. Еге, які смашні вареники, самі в рот лізуть! Степане, ти-ж чому не їси? (Степан бере порожню ложку). Отак! Порожню ложку в рог кладеш?.. (Сміється).

Ярина (дивлячись на Степана). Таточку, він таки нездужає!.. Братіку, соколе мій, скажи, що в тебе болить? (Степан, похиливши голову, мовчить).

Коваль (сам собі). Чи жать, чи не жать, а сіяти треба!

Ярина. Степаночку, промов-же хоч одне словечко!

Коваль (сам собі). А хто-ж погне ті жнива, що ми засівали?

Ярина. Що-ж це з тобою, Степаночку, подіялось? Таточку, чим ви його розгнівали?

Коваль (мов не чує). О, тепер неначе трохи й підкрепивсь! Ну, коли їсти, то їсти, нічого гаятись! Спасибі тобі, доню, за полудень! Піду-ж я оце погуляю, може з ким зустрінуся та порадюсь.. А ти, Степане, раніш ляжеш спати, щоб до зорі вставати та коня сідлати...

Вийшов.

ЯВА ІV.

Степан і Ярина.

Ярина. До зорі коня сідлати!.. Куди-ж то? Братіку, голубчику, Степаночку! Чого бо ти плачеш? Глянь-же на мене, на мене, на твою любу сестричку! Усміхнися! Бач який, не дивиться. Не любиш ти мене? А то я заплачу. (Плаче). Не знаю за віщо розгнівався, та й зо мною не говориш... Хочеш, я тобі заспіваю ту пісеньку, що ти найбільше любиш? (Пригорнулася до його і співає).

Чи я вбрела, чи я вплила,
Чи мене підмито;
А чи козак любить не став,
Чи його одбито?..
Ой, одбила од берега
Щука риба ряску,
Потеряла дівчинонька
Козакову ласку.
А я тую дрібну ряску
Та зберу в запаску,—
Таки-ж тому козакові
Підійду під ласку...

І пісні не хочеш слухать?.. Ну, стрівай-же, коли ти такий, то я втечу від тебе, та й сховаюсь у бур'яні; вже тоді хоч гукай, не гукай,—не докличешся. А що, злякавсь? Ні, ні, я не втечу, я сяду біля тебе... (Знов сідає). Ти справді може нездужаєш? Я зілля достану, за бабою збігаю, коли хочеш... Може це з пристриту?

Степан. Ні, сестрице моя, ніяке зілля не загоїть мого горя!..

Ярина. Горя? Яке-ж там горе?

Степан. Негадане й несподіване. Невже ти не чула, що батько сказав? Я до цього часу... Я думав, що ми... Не дивись-же, не дивись так любо на мене не тулись до мого серця, бо я не брат твій!..

Ярина. Що це ти кажеш?!

Степан. Не брат я, я чужий тобі, я круглий сирота! Так зараз сказав отець!

Ярина (дивується). Що він таке говорить?! Хоч-би татко швидче вернулись... Що мені робить?

Степан. Не обіймай-же мене, не голуб мене! Не сестра ти мені. Я чужий, зовсім чужий!

Ярина. Та схаменись-бо! Годі-бо тобі пустувати! Чи не гріх-же тобі знущатись наді мною? Ти морочиш мене, тобі жарти, а в мене серце розривається.. Бач, я плачу!

Степан. Не плач, моя зіронько, не завдавай ще більш жалю моєму серцеві! Дивись мені в вічі: не жартую я, а щиру правду тобі кажу, що сказав мені зараз і твій отець, що я годованець, я сирота!.. Завтра я покину вас і поїду далеко, далеко!..

Ярина. Степаночку, без тебе й мене не стане на світі! Я умру з жалю за тобою! Ох, чом-же я перш не знала, що я не сестра твоя! Не любила-б тебе, не цілувала-б!.. Ох, який сором! Не обіймай мене!.. Пусту мене!.. Бач, який ти добрий!.. Пусту мене, бо заплачу!.. (Притуляється до його грудей). Я-ж не знала!.. Я-ж не знала!

Степан. Ярино! Люба моя, квіточко моя, зоре моя! Так ти й тепер мене любиш, хоч я чужий тобі? О, який-же я щасливий! Глянь-же, глянь на мене своїми оченятками карими! Ти й тепер мене любиш? О, мої любі оченята!..

Ярина (плачучи). Та згаснуть вони від дрібненьких сліз, погаснуть від важкого смутку: покинеш мене, братіку, сужений мій, дружино моя, покинеш одну-однісеньку, як квіточку на голім полі.

Степан. Годі-ж, годі-ж плакати, моє серденько! Не вмію тобі вимовити, як тяжко мені розрізнитися з тобою...

Ярина. Може й забудеш мене, Степаночку? На чужій стороні знайдеш собі крашу?.. О чом-же я давніш не знала свого горя? Не любила-б тебе, не цілувала-б, жахалася-б тебе!.. О, серце мєє, бідне серце!.. (За сльозами не може говорити).

Степан. Не забуду тебе, моя зоре, доки світ сонця!.. Не забуду, доки й не перестане битись серце у моїх грудях!.. Не хочу й не зможу я тебе забути! Ти будеш моєю одвагою, моїм супокоем, моєю надією! І коли я хоч на хвилину викину тебе з серця, хай перша куля його проб'є. Не забувай про мене, моя ти зоре!..

Ярина. Не забуду мій голубе, не забуду!... (Обнялись і замовкли).

Я В А V.

Ті-ж і Коваль.

Коваль (сам із собою балакає). Усі в один голос радять виряжати Степана, не гаячись, і певно так єно й повинно бути. Я тільки боявся, щоб не вражали люди, що, мовляв, коли-б свій рідний був син, то не хапався-б випихать так хутко!.. (Зупинився). Отакі-то мої мслодята вже й поснули! (Зітхнувши) Все минеться, все забудеться: і горе, й радість, і усяка пригода: тільки щире кохання, як та іскра, тлітиме в серцеві до віку й по всяк час будитиме його й зворушатиме. (Підійшов до Степана і Ярини). А ну, діточки, пора і в господу! На дворі смеркає, а ніч коротенька!.. (Степан і Ярина раптово схопились). Що-ж, набалакалися у волю? Бачу, бачу, що у вас одне серце й одна думка! Жалко мені вас розрізняти, ще й як жалко! Але й те скажу, дітки мої, що я й сам пак гаразд не знаю, кого більш люблю: чи вас, мої голуб'ята, чи Україну? Та хоч-би й вас більше любив, так хіба не гріх великий ламати нам звичай батьків наших? Ідь, синочку, на рік, або й на два, у Січ, скоштуй гіркої і своєю одвагою нагадай бусурменам свого батька, жвавого козака, щоб кісточкам його легше було лежати в сирій землі; і я, як почую, що про тебе йтиме добра слава, то й мені полегша! А Ярина—твоя на віки! На, візьми її!

Степан і Ярина. Таточку рідний, благословіть нас! Ми одружимося і будемо втіхою й обороною вашої старости!

К о в а л ь (підіймає руки). Доле! Обережи моїх діток від болісті, від лютого ворога, спаси їх! Сюди, дітки, до мого сєрця! (Обіймає їх). Доле, не позироти мене старого! (Плаче).

З а в і с а.

Д І Я ІІ.

Обстановка та-ж сама, що і в першій дії. Світає. За лаштунками чути сумний спів Ярини й Степана.

Я В А І.

К о в а л ь (виніс сідло і зброю, кладе все на тин, бере шаблю в руку). Шабле моя, гострая. Ти щиро мені послужила, послужи-ж ще так щиро молодій козачій силі! (Виймає з піхов). Багато ти зотнула бусурменських голів, а ще й досі не пощербилася, ще й досі гостра та блискуча!.. А я... Я вже давно зиржавів і пощербився, мов той нікчемний горщик... Не пронесусь вже я з тобою, шабле моя, орлом гордим, прудким соколом, буйним вітром; другий тобою орудуватиме, другому ти станеш сестрицею-втішицю!.. Ти ще будеш блищати і вилискуватись страшенно перед очима бусурмена, — а я... Я вже скоро ляжу в сирю землю гнилою колодою. Ти була мені щирим товарищем і побратимом, тепер покидаєш мене самотнім сиротою... Прошай, прошай на віки вічні! (Плаче й цілує шаблю). Сіделечко оріхове! Багато років ти носило мене, багато коней змінилося під тобою! Не раз і не два обливав я тебе дрібненькими слізоньками, не одну нічку ти вислухувало мої тяжкі думи, не одну краплю гарячої крові ти випило з моїх ран!.. Прийдеться ще

тобі, та й не раз, упитись теплою молодю кровію, обмитись молодими козацькими слізоньками гарячими, ще й не раз, не два учадієш, вислухаючи тяжкі думи! Рушнице моя, гаківнице! Стара вже й ти, дуже стара! Подряпано тебе й понівечено ляцькими шаблями та бусурменськими ятаганами!.. Стріляй-же мітко, влучай хвацько, у саміське серце, щоб ворог, як сніп валився!.. Я звідци серцем чутиму, як ти гриматимеш страшенно, сьрцем бачитиму, як ти низатимеш ворогів! Прощайте мої вірні товариші, мої єдинії друзі! Пістолі мої смертельні! З вами найважче мені розрізнятись! Дивлючись на вас, згадаю я колишнє, незабутнє!.. Далеко, далеко я вас здобув, аж за морем за синім, куди вже ворон кости моєї не занесе!..

Задумується.

Я В А II.

Степан (веде коня, поруч з ним іде) Марина.

Ярина. Ох, Степаночку! Дивись, ондечки татко вже й зброю виніс! Ох, скоро-ж, скоро, мій голубе, ми попрошаємось з тобою!

Ксваль (побачивши їх). Гай, гай, як ви баритесь, діти! Пора! Вже й сонечко скоро зійде. (Степан підводить коня, Коваль його сідлає). Піді-ж, сину, в комору, скинь свитину та надінь одежу — жупан і все, як слід. Там ізьмеш, я заготовив, і сакги з хлібом та з сорочками. (Степан пішов). А ти, Ярино, піди й допоможи де-що. (Ярина пішла).. Що, буланій, чи чуєш ти далеку дорогу? Ач як викохався, моз обточений! (Надіває на його вузд). Пєстривай, потончаєш! Минула:я твоя розкіш-воль! Повезеш свого панз, та вже не на полю-

вання, не до сусідів пива-меду пити, а повезеш його в Січ... А я, я вже ніколи не вздрю тебе, Січ-мати! (Хеміхається). Ач який гарний у зброї! Хоч-би й під кошового, то не сором!

Я В А ІІІ.

Ті-ж і Степан.

Степан (виходить у козацій одежі). Стривайте, тату, я сам коня підпопружу! (Сідлає коня).

Коваль. Воно, синку, так і годиться. (Виходить Ярина). А ти, доню, подавай йому зброю.

Ярина (плачучи дає шаблю). Рубай, мій соколе, лютих ворогів, борони свій край! (Надіва на нього шаблю).

Степан (задержує сльози). Буду, моя зоре, боронити, не обезславлю козачого роду.

Ярина (дає пістолі). Стріляй мітко, смертельно, та вертайсь швидче до своєї милої!..

Степан. Вернусь, моя галочко, зо дна моря прилину до тебе, моя зоре!

Коваль. Бравий козак, аж серце радіє! Ех, коли-б моя сила?!. Хоч-би мені як небудь доплентатись до Січі, я-б там хоч коней-би пас, або що... (Плаче). Та не плач, синку... Не годиться! Годі, Яринко, сумувать, пора милого в дорогу знаряжать! А тепер прощай, мій синочку! (Цілує його в голову). Не барись, та швидче повертайся! Ну, пора, бо ось ось незабаром і товариство збереться на вигоні...

Степан (обіймає Ярину). Прощай, моя люба сужена! Прощай, моя квіточко, зірочко моя!

Ярина (ридаючи). Тату, тату!.. О, як важко розлучатися з милим!..

К о в а л ь. Годі, годі, донечко! Прощай-же, синочку, ще раз! (Степан вклоняється старому до ніг, Коваль надіває йому рушницю через плече, Степан сідає на коня). А ти, Ярино, візьми коня за поводи, та й вибеди за двір. Гляди-ж, синку, живи правдою, ні перед ким не розпадайся! Та й нікому не шкодь; дурної поради не слухай, а доброї не бери, не подякувавши, не витрусюй кишені по дурному, а зайвим шелягом поділись з бідолагою; від кулі не ховайся, бо скрізь вона тебе знайде; дивись смерти прямо в вічі. Шануй старшину, почитуй старших від себе, з товариством поведься з повагою і живи в добрій згоді. Приїхавши на Січ, уклонись кошовому від старого Коваля. Горілку пий, та розуму не пропивай. Пам'ятай, синку, і те, що як сядеш на коня, то будь відважним, а злізши з коня, не забувай за коня. Шануватимеш його й доглядатимеш, то й він тобі вірно служитиме. Та не давай нікому другому ні розсідлувати, ні напувати і привчай його до себе посвистом. (За лаштунками козака пісня).

Я р и н а (плаче). Хто йтиме, або їхатиме, передай звісточку хоч на словах, хоч на папері! Коню мій любий, коню буланенький! Кохай мого милого, шануй його!.. Прощай Степаночку, мій любий, мій орле сизокрилий! (Ридаючи, падає до грудей батькової).

С т е п а н (низько вклоняється). Прощайте, тату, прощай, моя зірочко! (Швидко од'їжджає).

К о в а л ь. Прощай моя дитино! Годі, Яринонько, годі. Подивись, як полетів як стріла з лука! Аж серце радіє!

Я р и н а (кричить). Степане!.. Орле мій!.. Дивіться, таточку, оглянувся... Махнув шапкою!.. Щось балака!..

Не чую!.. не чую!.. Все далше, все далше... Вже ледве
манячить... Шапка червоніє... Потонує... Знов з'явився...
Зник!.. (Зомліла, падає).

З а в і с а.

Д І Я Ш.

ЧЕРЕЗ РІК.

Скрізь розп'яті намети. Подекуди горять костри: біля кострів лежать заporожці, інші курять люльки, інші лагодять зброю, більш лежать перед огнем.

Я В А І.

О п а р а, К у к с а, Н е п л ю й і д р у г і з а п о р о ж ц і.

О п а р а. Сьогодні чимало недолічимося своїх!..

К у к с а. Таки певно і в півсотні не вбереш.

О п а р а. А отаман молодець, довго не здавався, чоловіка з десяток положив, доки й самого не проткнули.

К у к с а. Завзятий був козарлюга, вічний йому спокій! Ну, та я так думаю, що й цей не дасть у кашу наплювати, дарма що молодий!

О п а р а. Молодий та зі старою головою. Вигодував старий Коваль юнака козакам на втіху, а ворогам на погибель!

К у к с а. Зіпсує не один десяток голомозих таракуцьок!

Н е п л ю й. Я сьогодні з ним увесь час поруч рубався. О, завзятий! Очі горять так страшенно, аж ніби пашить від них; зуби стиснув, та так і січе, так

і руба, як дрова!.. Буде бравий вояка, як що не зледащіє.

Кукса. А ходім, братця, як хто охочий, та подивимось, як там старшина бенькетує?

Опара. Кортить промочить горлянку?

Кукса. Бз пересохла вже. А тобі-б то й байдуже?

Опара. Чого байдуже? Я п'ю, доки п'ється. Сказано: „пий, доки п'ється, лий доки лється“!

Неплюй. Який там бенькет? Може по коряку й смикнули!.. Не бійсь, цей отаман не в покійного: як тільки його виголосили, так зараз наказ дав, щоб п'яного його око не бачило! Це Опарі не на руку ковінька: куштуватиме його спина не раз бичів!

Опара. Чия спина до чого здатна: моя до бичів, а твоя до того, щоб чорти на ній гопки плигали!..

Неплюй. Молодець, їй-богу молодець! Не довго длубався в кишені, доки найшов слово.

Опара. У мене кишеня плодюча: невспію винять слово, як вже в ній вилупиться нових два!

Неплюй. Ай молодець! Хвалю! А хочете, братця, я вам розкажу, яке мене лихо спіткало?

Опара. А ну-ну, вигадай що небудь! Та тільки цур, коли брехать, то брехать доладу, а то й слухать не хочу.

Неплюй. Ні, я вам правду розкажу.

Опара. Чуєте, братця, і вітер неначе став притихать, мабуть, хоче послухать тієї правди, що брехнею зветься...

Запорожці. Та ну-бо, не перебаранчай: хай хоч бреше.. Хіба тобі як? (До Неплюя). Бреши, бреши!

Неплюй. Давно це було, ще, як я жив на селі та чумакував з своїм дідом, а батька тоді ще не було, на світі...

Запорожці. Ог чортів син вигдав!

Неплюй. Ото справили ми дванацять возів, та накупили дванацять пар волів, ще й дванацять батогів, спорядили справжню чумачку. Поїхали ми на Дін по рибу. Тоді шляхів ще не було, так ми майнули манівцями, навпростець, через ліс та через бори, через Турещину та через Шляхетчину. Приїхали на Дін, аж риби нема, самісенькі раки! І — лишенько! Що тут вдіяти? Стали ми радитись. Я й кажу дідові: накупимо хоч раків, бо як-же таки, кажу, порожнем вертатись? „Добре, каже, синашу!“ І накупили ми тих раків аж три макітри і чотирі пляшки, набрали повні ущерть ящики, заткнули затичками та й поїхали. Ідемо день, ідемо й другий, аж третього дня приїздимо до парома. Паромщики за переправу заломили таку ціну, що й раки не варт того. А мій дід дуже розумний був, бо був таки у бувальцях! Зараз ударив себе келепом по лобові, аж іуля йому вискочила між очима, завбільшки з кулак. Діло-ж, братця, таке голівне, що треба було поміркувати. Ото, кажу, як почав мій дід думати, як почав думати, а думки ті так і сідають йому на лобові, як чиряки! Та думав він либонь із тиждень, а далі й каже: „Ось що ми зробимо: вози на цім боці предамо, а волів та раків переженемо вплинь“... Як сказав мені це дідусь, так я з радощів аж затанцював і такого гопака угрів, що аж потилиці п'ятами достав! Зіраз продали вози, а волів та раків погналі вплинь. Воли-ж попливли, а раки пірнули.

„Нічого, каже дід, вони на тім боці виринуть“. Ого, поперепливали ми річку, та й іосідали на березі, ждати раків... Сидимо до сніданку — нема; стало сонечко звертати на полудень, далі й на спочивок, а наших раків нема та й нема!... Аж це мій дід з опалу як закричить, як затупотить! „Сякий-такий!“ Присікався до мене: „нехай вже я думав та голову морочив, ти-ж, каже, бісів сину, байдики бив; і чи вже-ж таки не можна було догадатись, щоб поналигувати тих гемонських раків?“ Еге, — одказую, — тепер я й сам бачу, що треба-б було!.. Мудрий лях, кажу, по шкоді: як коня вкрали, то він тоді стайню замкнув!.. Ну, нічого робить, повставали ми, зайняли волів, взяли торбинки на плечі та й потягли. А тут ще мені притичина трапилась, певно щось наврочило; бо вже ж недаром сказано, що як піде на лихо тобі, то біда до біди так і липне, як реп'ях до кожуха! Так, кажу, біда сталася: зовсім підбився, так, що не можу йти. Сів я на шляху та й плачу. Тут, спасибі, дідусь став мені в великій пригоді. „Дурню, каже, не знаєш, що робить? Візьми ноги на плечі!..“ Тю, кажу, я й не догадався! Як схоплюсь я, та себе за ноги... Скинув їх на плечі і зараз мені полегшало! Довго ще ми йшли, аж гульк! Приходимо додому. А тут бог нам дав радість: батько мій на світ народився. І такий бравий хлопчина, та такий балакучий... Наділа мати на його сорочечку, штанці, вибіг він нам на зустріч, поцілував діда в руку, а мене як ухопив за чуба, як почав бити, як почав мняшкурити... Звісно, батько, то вже й зна своє діло... Я вже йому мовчу, одне через те, що батько, а вдруге й від радощів, що він

на світ таки народився!.. Добре тому, братця, у кого хоч пізно, та народиться батько; бо перш якось аж чудно було: йдеш вулицею, а люди й питають: „а де-ж, парубче, твій батько?“ Тепер вже все село знало, що й у мене є батько, — хоч він і після мене народився, та все-ж таки є! Ото, кажу, прийшли ми до свого двору, аж дивимось: двір наш такий великий та просторий став, ворота такі широченні, що скільки-б возів поруч не їхало, не зачепилися-б... Увійшли ми до хати, дивимось: тільки й старого в хаті, що піч, а то все нове! На стінах хчари та ліс, а на стелі небо і сонечко так сяє, що як глянеш на нього, то аж сльози потечуть з очей?.. Спасибі сусідам, добре підновили хату! Ото дід зараз і почав порядкувати: наварив олив'яних галушок та залізних пампушок, а мене послав скликати сусідів на батькові хрестини. Накликав я сусідів тих повнісеньку хату. Як тільки увели батька в хрест, то й почали ми з дідом гостей частувати: дід біля столу, а я біля порога. Котрий вхопить галушку чи пампушку, то й біжить мершій до порога, щоб запити юшкою, а я зараз його і поча-стую макогоном по потилиці; хміль йому вдарить в голову, то він так сторчака й дасть! Та так усіх укон-тентували, що де-котрі й на віки заснули, а інші ледве-ледве другого дня прочумались!...

О п а р а. Та ти й до світа не дсбрешеш?

Н е п л ю й. Вона ще довга, та це, бач, їй кінець. Але-ж я зараз причеплю до неї другу.

О п а р а. Стривай, нехай моя зверху!

Н е п л ю й. Бреши!

О п а р а. Тільки це не брехня, а справжня правда! Знаєте, братця, на тім тижневі стояв я на варті, а ніч була така темна, що й носа свого не побачиш, хіба як лапнеш його рукою, тоді тільки й знатимеш запевне, що він тут є... Стою я собі та й думаю: чи вже-ж отой Неплюй брехнею світ пройде й назад вернеться? Аж зирк так гін за двоє, котиться щось, таке маненьке, руденьке, котиться та й котиться... Що в ньо таке, думаю? Прожогом догнав його, та й питаю: а куди ти так поспішаєш? „Котюсь, каже, до вашого Неплюя, та хочу його з'їсти“. А я його чоботом—чоботом, та й роздавив. А не їж, кажу, Неплюя, нехай він тебе з'їсть! (Запорожці регочуть).

Н е п л ю й. Та це й кінець? Так ти-ж не знаєш, що зо мною трапилось у ту-ж таки ніч?

З а п о р о ж ц і. А ну-ну, хто кого перебреше? Посилкуйтеся!.. Напотужтесь!..

Н е п л ю й. Знаєте, братця, іду я під лісом, аж дивлюсь: стоїть чернець...

Я В А ІІ.

Т і - ж і Г о л о щ у к.

Г о л о щ у к. А ну, годі вам дрімати! Гляньте лиш, якого підсвинка сюди женуть!

Двоє запорожців викочують барцло з горілкою.

Я В А ІІІ.

Т і - ж, П о р о ж н і й і З а ч е л а.

П о р о ж н і й. Курінний прислав вам барильце чемерички, щоб прочхались після татарської табаки.

Опара. Чи й справді? От так молодець: зна, чим гоїти запорозькі рани! (Устав, бере барильце і п'є).

Запорожці. А ти так без коряка й дудлиш?

Опара. Душа міру знає, а спина те, що через край!

Неплюй. Та годі тобі смєктати! Бач, допався, не-наче віл до браги; ще луснеш к бісовому батькові!

Опара. Однаково помирать!

Неплюй. От, чортова п'явка!

Опара. От тепер як раз вщерть, тільки треба розперезатись... Братця, а подай хто затички!.. А, щоб ви зозулі не почули!... (Достає хліб і сало). Отак її заткнемо, щоб не розхлюпалась.

Неплюй. А ну, гей, братця, подайте сюди вагани та казани!

Прносять посуду і, виливши з барила горілку, п'ють коряками.

Я В А І V.

Ті-ж і Недобитий-бандурист.

Запорожці. От як раз у пору нагодився! Тебе тільки й бракувало тут!

Недобитий. Я знав, що тут є порожнє місце через мене.

Опара. А звідкіля тебе несе?

Недобитий. З землі.

Опара. Та знаємо, що не з неба. А де-ж ти був?

Недобитий. Протів неба на землі. Гай, гай! П'єте горілку, а діда й не почастуєте?

Опара. Хіба не знаєш звичаю? Бери коряка та й пий, скільки влізе. Та де це ти таку бороду доп'яв?

Недобитий. У цапа позичив.

Неплюй (регоче). Мабуть правду кажеш, коли не брешеш!

Недобитий. Шкода, брате, правди в мене шукати, я з нею тоді ще попрошався, як з Неплюєм спізнався!

Неплюй. Отак пристрочив, люблю за обичай! Еге! Тепер от і подлубайся в голові, щоб до ладу відповісти!..

Недобитий. Порожне в тебе в голові! Скільки не длубай, опріч клоччя нічого не намацаєш...

Запорожці (регочуть). Ай бандурист, загнав Неплюя на слизьке!

Неплюй (регоче). Їй-же богу, молодець! І хто він, що я ніяк не вгадаю?

Опара. А ну, діду з цапиною бородою, вшквар нам якої небудь!

Недобитий. Ушкварив-би, та струни позасихали.

Опара. Від чого-ж то?

Недобитий. Та від того, певно, від чого твої порозкисали. (Регіт).

Опара (регоче). Чи не бісова пара!

Голощук (підносить коряк). На, дідусю, промочи голосники!

Недобитий. Оцей догадливий, мабуть, у твого батька не дурний був син.

Голощук. Чи не той, що Герасимом звать?

Недобитий. Як що ти Герасим, то той самий.

Голощук. Я він і є!

Опара. А ну-ж-бо вшквар, бо мене вже так і коцюбить до танців!

Недобитий. А дуже кортить? Гляди-ж, щоб не побив підметок!

Опара. Нічого, я язиком налатаю.

Недобитий (грає й приспівує, Опара танцює).

Ой так чини, як я чиню,
Люби жінку аби чию,
Хоч попову, хоч дякову,
Хоч хорошу мужикову.
Ой, до мене сита, сита,
Ой, до мене решета
Ой, до мене запорожці.
Бо я бідна сирота!
Розступітеся миряни,—
Нехай гиря погуляє,
Щоб зазімали всі миряни,
Як гуляють голоштани!..

Опара (танцюючи). А ну, піддай хто охоти! А то вже ноги ледве човгають!

Недобитий. З такими танцями краще-б ти й нерипався! Ти мабуть тільки язиком і вмієш тропака вибивать?

Опара. Не сердь мене, бо як роздягнусь, то буду танцювать до самісінького світу!

Недобитий. У тебе й так вже, либонь, світає в очах!..

Опара (скидає жупана). Так ось-же тобі! (Танцює мов несамовитий). Грай, коли граєш, побачимо, чия візьме.

Неплюй. Та хоч одпочинь, ледащо!

Опара. Піди геть, не мішай! О так наші! І!.. Сюди туди, на вприсади. Підспівуй, піддавай вогню!

Недобитий (підспівує).

Ой, ти старий, я молода,
Тим між нами незлагода.
Ой, ти старий: кахи, кахи...
Я молода: хі-хі, хі-хі!..

Та скинь-бо, вражи й чоловіче, ще й сорочку, щоб і та не заважала.

Опара (падає на землю). Стривай, я відпочину, та й знов, а ти тим часом заспівай якої жалібної. (Виймає з кишені гроші). На тобі тимчасом таляра, а потім заграєш мені ще аж на два.

Недобитий (співа).

Ой, під лісом, та під Лебедином,
Курилася доріженька димом.
Ой, там молод козаченько нудить,
Під ним сивий кониченько блудить,
Чи я-ж тобі, мій коню, та тяжкий,
Чи я-ж тобі, мій сивий, та важкий?
А чи моя та ясна зброя,
Чи тяжкая здобиченька моя?
— Ой, ти мені, мій пане, не тяжкий,
А те мені тяжко буде, брате,
Як я буду на смітті стояти.

А ну, Опаро, чи вже ти відійшла? (Придивляється). Еге, шкода, захріп сердега! Ну, прощавайте, добрі молодці! Піду я ще по табору, та по наметах, може котрий там занедужав або сумує сердега... (Пішов).

Голощук (до Неплюя). А диви, гей, Прохоре, що то за могилою ніби курява піднялась?

Неплюй. Хмара встає, певно на дощ. (Прилягає вухом до землі). Ні, не чуть, щоб гупотіло. Ну що-ж, пора й спочивать! Наказ був рано рушать, щоб у вечері у моря стать; на зустріч повинні підійти байдаки.

Голощук. А пора вже Туреччину провідати: пообдирались зовсім, у іншого й шеляга нема за душею!

Неплюй. Пора, пора полататись. Як мені, то вже й шинкар набір не вірить.

Голощук. Так намочить його, псявіру, у річці, щоб йняв віри.

Неплюй. Мочив, не йме, бісів капцан! Ну, та вже чорта з два, щоб він завтра не дав мені похмелитись.. Задушу анахтемську віру.

Голощук. А після сам будеш шинкарювать, чи як? Це не в Січі, як не стане й цього, опухнем без горілки.

Неплюй. А то правда. Ну, нехай ще поживе на світі..

Я В А V'.

Трохи згодом виходить Степан.

Степан (сів на камені, задумався). Ось уже й рік минає, як розлучився я з вірною дружиною і покинув рідну оселю, а серце з кожним днем все гірше болять.. І нічим його не заспокоїш! О, коли-б я мав крилечка, щоб полинути хоч на хвилиночку у рідний край, глянути хоч-би здалеку на той садочок вишневий, де з милою, як з голубонькою, воркував, цілував її карі очі, чорні брови!.. Один-би тільки разочок глянути в очі милій, почути з уст її одне шире слово,

... те слово додасть мені сили й одваги... Тепер я у славі,
у повазі, та що з того? Нашо й слава, коли серце зі
немає супокою! Вітри буйні! Чом не несете вістей
з рідного краю? Орли сизокрилі, побратими козацькі!..
Ви високо літаєте, ви бачите мою рідну Україну і
мою любу дружину... Скажіте-ж, повідайте, що ста-
лося з моєю голубонькою? Чи згадує, чи жде мене?..
Задумався.

Я В А VI.

Ті-ж і Недобитий.

Недобитий (підійшов крадькома до Степана). Здоров,
Степане!

Степан. Хто ти за чоловік? (Придивляється). Стри-
вай, я тебе десь бачив...

Недобитий. Може й по знаку? Придивись гар-
ненько!

Степан (схопивши себе за голову). Я бачив тебе...
Ні, не пам'ятаю!..

Недобитий. Торік, на зелених святках?..

Степан. Ти співав думу про Наливайка?

Недобитий. Може й я. (Здіймає бороду). Пізнаєш?

Степан (із криком). Він!.. Той самий!

Недобитий. Та цить, не гомони... Почують...

Степан. Ти був там, у батька? Скажи-ж мені,
що сталося?.. Кажи-ж! Ти знаєш, про кого я питаю?

Недобитий. Не годиться козакові, та ще й ота-
манові, на війні няньчитись із серцем! Оглянься на-
вкруги себе: і кожен з оцих бідолах кого-небудь
покинув: инший батька-матір, инший чорнобриву дів-

чину,—ось як і ти... І всі вони ховаються від людей з тією болячкою!

Степан. Ти мене мучиш, ніби щось страшне хочеш сказати!..

Недобитий. Дитина ти, а ще й отаман!

Степан. Одне слово тільки скажи, і я знов буду козаком, знов полечу на ворога, як на весілля!

Недобитий. Ох, літа, літа молодії! (Сміється). На ж, осьдечки тобі цидулочку від твоєї любії!.. (Дає листа).

Степан (цілує папір). Від неї, від моєї милої!

Недобитий (запалює тріску, або креше вогонь). Придивись, що там написано, а я тобі посвічу!

Степан (читає). „Сизокрилий голубоньку, любий мій Степаночку! Де ти, друже, пробуваєш, де ти, орлику, літаєш?.. Я оченьки виплакала, виглядаючи тебе. Полиняли чорні брови, личенько змарніло“...

Я В А VII.

Ті-ж і джура.

Джура. Пане отамане!

Степан. Що скажеш?

Джура. Орда на нас наступає двома крилами— від моря і від Шляхетчини!

Степан (грізно). До зброї! На коней! Панови молодці, за мною! (Запорожці схоплюються). Коня швидче! (Свистять). Де кінь мій? Шаблі наголо! Пісню! Пісню, щоб земля застогнала й заревла! (Біжить, за ним Недобитий і запорожці). Коня мого, коня скоріш!.. (За заштунками стріляють, гвалт і пісня).

Гей, нум, братці, до зброї!

На герць погуляти,

Слави залучати!..
А чи пан, чи пропав,
Вдруге не вмирати,—
Гей, нумо до зброї!
Гукнемо з гаківниць,
Додамо з гармати,
Блиснемо шаблями—
Вдарим на татар і турків,
Ворогів поганців,
Щоб не повставали.
Нам допоможе святий Юрій
Козакам на славу,
Турка звоювати,
Гей, нум, братці, одностайно
Візьмемось за зброю
Братів визволяти...

Неплюй (вбігає до Опари). А про цього й забули!..
Вставай, бісів пузирю, бусурмен іде!

Опара (крізь сон). Грай на всі!..

Неплюй. А, щоб тебе ледащо взяло!.. Ач, йому танці на умі! Вставай-бо дияволе!.. Ну, що тут робить? Треба вкинуть у який небудь віз, поки проспиться. (Бере Опару на плечі). Стривай, сатано, зададуть тобі завтра пам'яткового, скуштуєш київ, аж занудить. Ач, як насмоктався!.. (Несе його).

Опара (дринга ногами). Не руш, кажу тобі, а то шкуру розіб'ю! Ну, що за диявольський народ!.. Геть, проде! Ну чого ти у вічі лізеш?.. Геть, кажу!..
(Пробігають татари і козаки, інші падають).

Завіса.

Д І Я І V.

ЧЕРЕЗ ДВА РОКИ.

Висічені в скелі стіни без вікон. Двері. Доли розкидана солома, на якій лежать невольники в кайданах. На гвіздку горить каганець. Степан прикований до стовпа.

Я В А І.

Степан, Опара, Неплюй, Голощук, Зачепа. Кукса, Недорізаний, Покришка, невольники.

Степан (балакає з Покришкою). Так гляди-ж, як тільки завтра поженуть нас на роботу, ти будь при мені, і нікуди не відрізняйся; і будемо влучати таку хвилину, коли зостанеться коло нас один вартовий. Я прожогом кинусь на його й відразу пошлю його к чортам на вареники, а ти мершій здіймай з його одежу, переодягнись і тікай, яко мога...

Покришка. А ти щоб зостався у неволі? Ні, цього ніколи не буде! Тікай ти, твоя сила, твоя завзятість ще здадуться на Запоріжжі, а я однаково, звівся вже ні-на-шо!.. Такий вже я став немошній, що мене й курка заклює. Так мені однаково здихать!..

Степан. Ох, не в такі кайдани закуто мене, щоб можна було розбити їх! Твої-ж я відразу розіб'ю.

Покришка. За що-ж, пане отамане, ти мушиш погибати? Ні, я хочу померти заразсм з тобою, у цьому пеклі; я тебе не покину!

Степан. Вір, коли я ще потрібний на Україні, то товариство не забариться прийти до мене, а коли за мене забуто, то може ти їм пригадаєш.. У тебе є й батько, є й мати, вони тужать за тобою, поби-вають, а я... Ти звеличав мене отаманом, і я тобі, як отаман, велю і наказую! Слухай далі. Як що доберешся до рідного краю, допитайся до хутора Ковалівки, на Дніпрі, понижче Городища; спитаєш там господу старого Коваля, тобі й мала дитина покаже.. У тій господі живе мій нерідний батько. Скажеш ти йому, що його годованець, Степан, вже два роки гризе бусурменські кайдани... А як побачиш дочку його, то скажеш їй... (Тедве може балакати). Ох, брате, то-ж моя сужена дружинонька! Коли ти любив кого на світі, то серце твоє само тебе навчить, що їй сказати! Розкажеш їм, як нас хвилею прибило до Синопу і як нас у полон забрато... Що боремилась ми, як звірі, що із сотні зосталося нас тільки дев'ятеро!

Покришка. Нехай буде по твоєму! Благослови-ж батьку отамане, в далеку дорогу! (Падає до ніг Степанові).

Степан. Прощай, може на віки... Хто зна, де доведеться нам побачитись—чи на тім світі, чи на Україні! (Міцно тисне його до грудей).

Голошук. А як мені, то нікому й поклона передати... Не знаю, чи й був у мене хоч який небудь

батько? Де родився, де христився — не пам'ятаю. Поклонись, брате, рідній землі. (Обіймає Покришку).

Кукса. І я такий-же безрідний! Спасибі ляхам: батька спалили, а матір у Дніпрі потопили...

Неплюй. А мій батько своєю смертю помер: двоє день ляхи здирали з нього сирицю, а третього дня хотіли з живого виняти серце, та чортового батька поживились! Прийшли до нього, аж зін вже й захо- лонув і задубів...

Опара. Тобі й тут до жартів! Мабуть, як і на шибеницю поведуть, то сміятимешся?

Неплюй. А то-ж плакатиму? Все одно не поми- лують! Та й ти підобрав-би слини, як-би оце піднести тобі чарку—другу Адамових слізок, участив-би гопака такого, що аж земля задрижала-б!..

Опара. Так то-ж не своїм розумом... Минулися мої танці!

Неплюй. Ще тільки починаються. Стривай, як підіймуть на шибеницю, то-б-то на глаголя, то таке коліно викинеш, що аж язика висолопиш!

Опара. Піди ти геть з своїми жартами!

Неплюй. Що, страшно? А правда, що здається, неначе вже в тебе мотузка на шиї і чуєш, як вона лоскоче! Не знаю, як вам, братці, а мені, їй-богу, легше б було, коли-б швидче повісили! І допікаю-ж я проклятим туркам!.. Позавчора, як ламали каміння, приходять якийсь старший, я й почав його перекри- вляти: те язика йому покажу, то дулю, то... От, думаю, повісить; аж ні: вартовий дав мені по шиї, тричі чи що, рушницею, та й тільки! Я йому дулі

тичу, а він мене топить по потилиці! Одже-ж я його таки переспорив: в останнє даю йому дулю, а він плюнув, та й одвернувся... Перше я молився, щиро молився господеві, щоб вивів нас з цього клятого льоху. А тепер пройшов рік, пройшов і другий, я й думаю: чи вже-ж богові тільки й діла, що визволять наші дурні голови з бусурменської неволі?..

Невольники. Вже розп'якався, розпустив язика, бодай тобі його скорчило!

Неплюй. Лайте, бийте, а я кажу: не вірю! Ну й чого понадувались, мов сичі? А ще й козаки! Раз мати породила, хіба двічі помирать? Всі ви легкодухи, боїтесь глянути смерті в вічі, через те вона вас і страшить, а мені хоч і зараз на глаголя, далєбі не здригнусь!.. Та, як по правді сказати, то мене давно вже кортить на той світ! Цікаво дуже мені хоч одним оком глянути, чи справді там так, як дяки співають: „Іде же несть печалі, воздыханія, а жизнь безконешна?“.. А думається, одначе, що там таки гарне життя, бо скільки-ж-то людей повмирало, а ні один не втік із того світу!..

Де-які (гримаючи). Чи тобі заціпить, іроде?

Неплюй. Мовчу, мовчу! А через хвилину всі заговорите: чого мовчиш, чому чого небудь не збрешеш?.. Чорт вас зна, як вам і догожать? Так не буду-ж мовчати, а співатиму! (Почина співати, за ним другі підтягують; він приграє на бандурі).

Ревуть, стогнуть гори-хвилі
В синесенькім морі.
Плачуть, тужать козаченьки

В турецькій неволі.
Вже два роки у кайданах
Мліють наші руки;
За що-ж, боже милосердий,
Нам послав ці муки?
Підборкали яничари
Орлят України,
Підборкали та й вкинули
Живих в домовину.
Де-ж ви, славні запорожці.
Сини вільной волі?
Чом не йдете визволяти
З тяжкої неволі?

Я В А II.

Ті-ж і Недобитий.

Недобитий (в турецькій одежі з бородою: з ним два турчина; він показує туркам якийсь значок, ті виходять).
Чого розкричались, нечестиві? Сьогодні ваш останній день! Я чув, все чув, як ви тут змовлялись; завтра ваші голови будуть стирчать на палях! (До Степана).
А тебе четвертують!

Степан. Так іди-ж швидче до свого султана, може вициганиш у його хоч по талюру за голову, а за дев'ять талюрів купи собі доброго налигача, та й повісся! Ти чув, як ми змовлялись? А скажи, коли ти чоловік, кому воля не мила? На що пташка манесенька, і та рветься на волю, а ми-ж люди!.. Та й з ким я балакаю?.. хіба є в тебе душа? А хоч і є, то не дорожче вона тобі за талюра! Чи тямиш ти, що таке воля? Вона дорожча золота, дорожча каміння само-

цвітного, дорожча віку! Іди-ж, недолюдку, від нас, гостри швидче сокири на наші голови, або-ж готуй налігачі! Невже ти думаєш, що ми станемо благати тебе, щоб помилував?..

Недобитий. Побачимо, що скажеш завтра!

Неплюй (встає і уклоняється). Спасибі тобі, голомозий за звісточку! У мене з радощів аж шіт покотився... Що, братці, не кажіть, а мені якось чудно,— мабуть через те, що первина,— що дивишся: сьогодні голова на плечах, а завтра на палі!.. (До Недобитого). А скажи, будь ласка, як мою голову настромляють: чи потилицею до вас чи очима?

Недобитий. А тобі хіба не однаково?

Неплюй. А мабуть що ні, коли питаю. Я-б хотів до вас потилицею, бо не хочу її після смерті дивитись на вас, паскудних!..

Недобитий (дивлячись на Степанову сорочку). Хоч і в шматках сорочка, та гарно вигалтувана! Мабуть від дівчини подарунок?

Степан. Одійди, бузувіре, від мене!

Недобитий. Не одну нічку виплакала Ярина над нею, доки дошила!..

Степан (здрігнув). Ти... Ти диявол, а не чоловік!..

Недобитий. Адже твою дівчину Яриною звать?

Степан. Одійди, сатано!

Недобитий. Степане, Степане! Невже ти й досі не пізнаєш мене?

Степан. Та хто-ж ти?

Недобитий (здіймає бороду). Та й досі той самий, котрий співав думу про Наливайка!

Неплюй. Дивись, Недобитий? Ог чубатий біс!
Запорозці. Чи не старе шкандибало!.. Де ти
взявся?

Степан. Кажі-ж. кажи нам швидче, як ти тут
спинився?

Недобитий. Довго буде все розказувати. З того
часу, як захопили вас в неволю, я теж причекав
у Туреччині, на турецькому байдаку, і два роки
блукав, прикидаючись то калікою, то німим, доки
навчився по їхньому балакати. Тепер, доп'явши сцю
одежину, добрався до вас! Ти, Степане, сказав, що
дев'ять талярів мені дорожче за дев'ять голів, а я
скажу, що дев'ять голів дорожче одній голови...
Я прийшов вас визволить!.. Тікайте на Україну і як
через пів-року я не вернусь за вами, то відправте
за мене панахиду!.. Ось вам помагачі! (Дає терпуги і
молотки). Та приймайтесь мершій за роботу; а я піду
та роздобуду вам харчів на дорогу. (Вийшов).

Неплюй (пляючи кайдани). З доброго заліза зро-
блені! Терпуг аж свистить!

Недобитий. Ага, і тобі зкортіло на волю?

Неплюй. Е, брате, все-ж таки голова дорожча
кавуна, за шеляга її не купиш!

Недобитий. Порайтеся-ж по-молодецькому, а я піду
на роздобутки і як спущу зверху каната, тоді по
одинці вилази. (Виходить).

Я В А ІІІ.

Ті-ж, без Недобитого.

Степан (випустив терпуга з рук). Руки мліють,
а ще й половини не надпиляв!.. Де-ж моя сила? Куди-ж

вона поділась? Заїли бусурмени, заїли!.. Хоч зубами гризи!.. (Гризе кайдани).

Не плюй. Стривай, не занаста зубів! Зі своїми я вже справився, то й тобі допоможу! (Пилляє йому кайдани). Міцне залізо!.. (Зверху спускається канат). Еге! Недобитий порядкує, вже справився і драбинку з раю в пекло подав! Прощай, кляте пекло! Але й кайданики! Вже й у мене руки деревеніють! Братці, допоможіть! (Запорожці прийнялись пилляти). Ач, аж іскри сиплються! Подались... Що то чоловік, як подумаєш: скільки він літ длубався в голові, доки вивчивсь так гартувать залізо? І на кого-ж гартує? На такого-ж чоловіка, як і сам!.. Гай, гай, милий боже! Одні добирають способу, щоб гартувати, а другі, щоб розгартувати!.. Воно все так на світі коїться, що одне другому у поперек іде... Ну, зовсім!..

Я В А ІІІ.

Ті-ж і Недобитий

Недобитий (роздає пістолі, ятагани й шаблі). Ну, в дорогу, братці! Натя-ж вам харчі, та поділіться!.. Ось-же вам моя порада: у день не йдіть, а краще по лісах та по кушах перележете; а ніч, то козацька неня—і освіжить і виховає. (Обвімається з невольниками) Прощайте! Поклонітесь від мене рідній Україні. (Виходить).

Не плюй. А ну, хто праведніший,---починай лізти на небо! (Запорожці підіймаються по верховці). Щоб тут таке на останці зробить, щоб бусурмени зуби з досади поламали? Коли-б шматок вугілля або крейди,

вилаяз-би добре, а в кінці намалював-би дулю!
Нема! Шкода!.. Ну, нехай на цей раз буде так!..
Прощайте, голомозі!.. А ну, свята Опаро, підсади
мене! (Береться за верьовку).

З а в і с я.

ДІЯ V.

Обстановка. як і в першій дії.

Я В А І.

Ярина (співає).

Чом не гудуть буйні вітри,
Не ламають вітей?
Чом не несуть на крилечках
Зід милого вістей?
Сохну, в'яну в самотині,
Вже й слези не ллються,
А над моїм тяжким горем
Вороги сміються...
[сміються і радіють. —
Я-ж долю благаю,
Щоб вернувся мій миленький
З далекого краю!..

Зов'яне мій молодий вік, як квіточка без роси
змарніє краса моя, закриються на віки й погаснуть
карі очі, склепляться устони рожеві на віки!.. Ох,
доленько-ж моя нещасна!..

Я В А ІІ.

Ярина і Оксана.

Оксана (виходить). Здрастуй, сестричко! (Цілує її).
Все тужиш та вбиваєшся!..

Ярина. Такий вже мій, мабуть, талан!

Оксана. А я це нарочито забігла за тобою: там дівчата зібрались на шпилечку, співають. Ходім, сестричко, та хоч трохи розважиш себе!

Ярина. Не таке моє горе, щоб розважить його співами або гульнею... Я своїм смутком тільки вас заважу!..

Оксана. Коли-б ти знала, як мені тебе жаль

Ярина (обіймає її). Ти-ж моя одна жалібниця й порадиця.

Оксана. Ходім-же, ходім!.. У короля будемо грати. Ти будеш королівною, а я королем; я хочу тебе сьогодні зацілувати! (Цілує її кріпко).

Ярина. Роби зо мною, що знаєш!

Оксана (обняла її). Ох, яка-ж я рада! Голубонько моя сизокрилая!.. (Починає співати).

А в городі буркун-зілля
По тичині в'ється;
Молодая дівчинонька
За козаком б'ється.

Ярина. Не співай такої смутної! Не розривай мого серця!..

Оксана (співає веселенько).

Заграй, заграй в сопілоньку,
Розваж, розваж дівчиноньку.

Розваж, серце, обійми,
До серденька пригорни! (Пішан).

Я В А ІІІ.

К о в а л ь.

К о в а л ь (дивиться у від). Пішла! Нехай іде до подруг, може хоч трохи заспокоїться! (Сіпає). Ох, горе горе! Що ти зо мною зробило, навіщо ти мене звело? Зовсім вже похилився я, як той підточений дуб червивий... Минає неясний мій день, мій світ темніє... Вже над головою держить косар непевний, неклепаную косу!.. Скосить мовчки, а вітер буйний занесе і зарівняє слід той—могілу, де заховують того, що колись був козаком... Кому-ж розкажу, кому заповіддю ті тяжкі думи, що живили душу, згоювали рани серця, мов сцілющою водою?.. Нема мого Степаночка! От вже й третій рік минув, як вирядив я його на Запоріжжя! Чи його вбито, чи в полон забрано? А може побратався з бусурменом? Проміняв Україну, й присягу?.. Тоді, земле сира, не допусти моїм кісткам лягти в тебе, ізригни їх і розкидай по полю за те, що вигодував такого ірода!.. О, ні не такий мій Степан!.. Ні, він козачого роду!.. Які нечестиві думки лізуть в голову... Коли-ж справді обусурменився, то проклята та мати, що на світ його породила, проклята та земля, котра його носить!.. Будь проклят той час-година, в котру на світ він народився! І щоб земля не приняла його, нечестивого падла, щоб вся кров, пролита батьками й дідами нашими, виступила з землі і потопила його!.. Коли-ж помер, як слід чесному козакові, да звеселиться і завітчається ро-

жевим цвітом та земля, де спочивають його чесні
кости!.. А може він нудиться у неволі, гниє у кай-
данах?..

ЯВА ІV.

Коваль і Ярина.

Ярина (входить). Не можу я слухати веселих
пісень, безпешного щебетання!.. Не можу, не можу!

Коваль. Ти знов плачеш, моя дитино?

Ярина. Тяжко, таточку, жити в розлуці з милим!
Чує моє серце, що вже його очі козачі виклювали
орли-побратими, що його тіло розірвали вовки-сіро-
манці...

Коваль. Не вбивайся, доненько, не тужи!.. Ти
мене своїм смутком женеш в домовину!

Ярина (дивиться йому в вічі). І ви плачете, тату,
а як-же мені не плакати? Ви на своїм віку зазнали
щастя, а моє щастя пролинуло перед моїми очима
пташечкою легкокрилою!..

Коваль (витирає очі). Де ти там набачила сльози?
Хіба одна сльозинка та й та дурна! Бачиш, я вже й
сміюсь.

Ярина. Смієтесь, а сльози трямтять на очах..
На що ви, таточку, мене обманюєте? Хіба-ж я не бачу,
як ви щодня тужите, як цілісіньку ніч тяжко зітхаєте,
та тихо молитесь?

Коваль. То не від горя, а через те, що пора вже
в далеку дорогу, в домовину... Ось піди лишень, та
винеси мені бандуру, то й побачиш, якого я ще вчистю
гопака!..

Ярина. Чи не думаєте розважати мене?.. Не хочу я такої розваги і не благаю! (Помовчала). А день який світлий та теплий: пташечки у садку весело щебечуть, дерева зеленіють, кузочка маненька і та радіє теплу; а я... (Задумалась). Таточку любий, відпустіть мене в монастир! Піду я у черниці, та молитимусь за душу свого милого! (Плаче).

Коваль. Моя дитино! На кого-ж ти хочеш мене покинути старого, похилого, самотнього?.. Хто-ж догляне мою старість, хто закриє мої очі?

Ярина. Тяжко мені в миру жити, серце з туги кровію обливається, як спогляну на життя других! За що-ж я мучусь? Чи вже-ж мені судилось весь вік плакати та побиватись і своїм жалем других засмучувати?.. Ось і зараз, пішла я до дівчат, а вони й співи покинули, та почали зо мною тужити!.. Ні, таточку, не хочу я другим заважати. Весь мир веселиться й радіє, а я, неначе велика грішниця, все-б сиділа межі стінами німими, по закутках темних!.. А там, у чернечій одежі, я не буду чути веселих співів і легше буде мені на душі!..

Коваль. Ти своїми речами, мов гострими списами, мене колеш! А до кого-ж я прихилю мою сідку голову, з ким заговорю, з ким посумую?.. Іди, йди, дитино моя! Не зупиняю тебе, бо не маю сили зупинити! Сам знаю, яка то мука—щире кохання!..

Ярина. Ох таточку, таточку, що-ж мені робити? (Ридаючи, падає йому на шию). Ні, не покину я вас, ніколи не покину! До цього часу ви таїлись від мене з своїм горем і мені здавалось, що до мого горя у вас жалю

немає. Я думала, що я одна тільки мучусь!... Тепер я буду весела, я буду сміятись, танцювати... Я очуняю, одужаю, бо вдвох легше тужити й горювати! (Коваль плаче). Годі-ж, тату, плакати, ходім в хату, спочиньте!.. Тепер мені так весело на серцеві, так світло на душі... Я чую, як мої сили ростуть і кріпнуть! (Пішли в хату). Здалеку чуто спів веснянки: „Король у городі ходить“; спів наближається, парубки й дівчата вибігають на кін із піснею, але постерігши кобзаря, зупиняються.

ЯВА V.

Селяни й дівчата.

1-й селянин. Дивіться, дивіться — ондечки йде кобзар!

2-й селянин. Ще й молодий який! Сердешний, тільки-б радуватись на мир та хвалити його, а він вже й сліпий! Певне, коли не в лядських, то в бусурменських руках побував!..

1-й селянин. Диви, ще й у козачому жупані! Зупинимо його та попрохаємо, щоб заспівав яку думу.

Дівчата. Ні, нехай спершу заграє якої до танцю, а потім заспіває.

1-й селянин. Ще мало танцювали на вигоні?

ЯВА VI.

Входить Степан сліпий, із хлопцем поводитарем.

Селяни. Здрастуй, чоловіче божий!

Степан. Здрастуйте й ви, чесні миряни, щастивам доле на все добре! Поздоровляю вас зі святими празниками!

Селяни. Спасибі!.. А куди доля несе?

Степан. Куди ноги втраплять, бо очима не бачу; там моє пристановище, де спочиваю!..

1-й селянин. Лихо тяжке! Відкіля ж ти родом?

Степан. З просторої України: там мій отець-ненька, де застане ніч темненька; там моя хатина, де добра людина!..

2-й селянин (бере його за руку і підводить до тину). Сідай отутечки на перелазі, спочинь, та розкажи нам, страднику, що-небудь про Січ та про Запоріжжя!

Степан (сідає). Сісти сядемо, а спочивати тоді, як ляжемо в сиру землю.

1-й селянин. Як-же це ти: з малку сліпий, чи, може, у бусурменських руках побував?

Степан. Бодай не розказувати! Тільки один рік минув, як одняли в мене те, що найдорожче чоловікові, — світ сонця! Слухайте люди добрі, та повчайте дітей ваших, щоб вони вчилися, та й дітям своїм переказували, як ту славу здобувають і як за рідний край голови складають!.. Як вкинули нас у турецьку хвурдигу, закували в тяжкі кайдани... Два роки гнили ми в тім льоху, світа-сонця не бачили, як собаки здихали!.. Один старий дідуган вирятував нас, допоміг втекти!.. Де-котрі й втекли; тільки я не міг добратись до рідного краю!.. Догнали мене яничари і світ сонця на вік одняли: гарячим залізом очі випекли!.. Забили знов в кайдани, в тюрму посадовили, мов замурували!.. Подержали ще та й вирятувало сліпого на світ товариство... Товариство на Січ прямувало і мене з собою довело до кордону!.. Тепер тиняюсь без пристановища...

1-й селянин. Горенько тяжке!.. Як шо ласка
твоя, заспівай нам, чоловіче божий!

Степан. Співати, шо сльози проливати, аби було
кому втирати та повчатись. (Співає).

У неділю вранці рано
Синє море грало,
Товариство кошового
На раді прохало:
Благослови, отамане,
Байдаки спускати,
Та за Тендер погуляти,
Турка пошукати.
Чайки й байдаки спускали
Гарматами риштували,
З Дніпрового гирла широкого вищливали;
Серед ночі темчої,
На морі синьому,
За островом Тендером потопали, пропадали...
Отамана курінного,
Сироту Степана молодого,
Синє море не втопило,
А в Турецьку землю Агарянську
Без кормил прибило.
Тоді сироту Степана,
Отамана молодого,
Турки-яничари ловили,
В кайдани кували!
Ой, спасе наш межигорський,
Чудотворний спасе!
Не допусти мене впасти

В тяжкую неволю!
Там кайдани по три пуди,
Огаманам—по чотирі..
І світу божого не бачать, не знають,
Без свовіді вмирають,
Як собаки здихають!
І згадав сирота Степан в неволі
Свою далеку Україну,
Нерідного батька
І нерідну сестру Ярину...
Плаче, ридає,
До бога руки здіймає,
Кайдани ламає,
Утікає на вольную волю...
Турки яничари його догнали,
До стовпа в'язали.
Очі виймали...

Я В А VII.

Ті ж і Ярина.

Ярина (вийшла в кінці думи). Степаночку! Степаночку! Степаночку, моє серце! Де-ж це ти барився? Тату, тату! Йдіть сюди, мершій йдіть, тату, подивітесь!..

Я В А VIII.

Ті-ж і Коваль.

Коваль. Чого ти, доню, голосиш? (Довго дивиться на Степана, далі з криком). Сину мій, сину ти мій безталанний, моя ти дитино! Чи тебе-ж це я бачу, сину мій єдиний?

Степан. Це я, тату, приніс вам тієї слави, що ви мене послали здобувати!..

Коваль. Пробач мене, мій синочку! Чи такої-ж я тобі долі благав?

Степан. Тату! Ярино! Я не бачу вас, я тільки чую вашу любов та ширю розмову! Я чую серцем, що я ваш рідний!.. Ви привітаєте мене, каліку сліпого?

Ярина. Ти мій сужений, ти вернувся до мене і світ мій прояснився!

Степан. Та що ти, Ярино! Тепер я не до пари тобі!

Ярина. Візьми-ж, милий, гостру шаблю, зрубай голову твоїй любій, виріж із грудей серце!.. Коли не буду твоєю, то краще смерть мені заподій!

Степан. Ярино, Ярино, прости мене! Серце моє давно у тебе, візьми-ж ти й душу мою!..

Коваль. Діти мої, квіти мої!

З а в і с а.

В. Винниченко. Твори. Т. II. Дім. Темна сила. Хто ворог. На пристані. „Уміркований“ та „Щирій“. Раб краси. Малорос-Європеець. Голод. Честь. Дандюг. „Солдатуше“	90 к.
В. Винниченко. Твори. Т. III. Момент. Гаум. Рабні справжнього. Записна книжка. Купля. Кумедія з Костем. Шовь більше за нас. Зіва. Сліпий	90 „
В. Винниченко. Твори. Т. IV. Дрібниця. Студент. Кузь та Гридуць. Таємна пригода. Чудний епізод. Тайна	90 „
В. Винниченко. Твори. Т. V. Історія Якимового будинку. Промінь совця. Федько Каламидник. Маленька рисо-чка. Чекавня. Таємність. Виривок з «Споминів»	90 „
В. Винниченко. Твори. Т. VI. Босяк. Терень. Талісман.	90 „
В. Винниченко. Твори т. VII. Олаф Стефензон. Радість. Барішевська. Бабусян полтвувек	90 „
В. Винниченко. Твори. Т. VIII. Вероніка. Роботи. Суд. Хома Прядка	90 „
В. Франко. Твори. Т. I. Вугляр. Леснишина челядь. Два приятелі. Цигани. Добрий заробок. Муляр. Сам собі винен. Сльмак. Історія моєї сичкарні. Домашній промисел. Довбанюк. Ліси і пасовиська. Додат-тя. Уваги.	75 „
В. Франко. Твори. Т. II. Маніпулянтка. Між добримі людьми. Чи здуріла? Мидрус. Ноки рушуть поїзд. Без праці. Додатка. Уваги	1 крб. 10 коп.
В. Франко. Твори т. III. Малій Мирон. Оловець. Schönl schreiben. Милитичів дуб. Грецева шкільна наука. Мавка. Поєдинок. Мій ключик. У кузні. У столярні. Отець гуморист. Гірчичне зерно. Борис Граб. Під оборотом. Уваги	1 карб.
В. Франко. Твори т. IV. Моя стріча з Олексою. На дні. Панталаха. Хлонська комісія. До світла. В тюремному шпиталі. Івась Новітній. Додатки. Уваги	1 карб. 10 коп.
В. Франко. Твори т. V. На роботі. Полуйка. Яць Зеленуга. Навернений грішник. За-для празника. Ріпник. Ківчар. — к.	
В. Франко. Твори т. XIII. Закар Бернут. Історична нов.	80 к.
В. Франко. Твори т. XII. Борислав сміється. Повість в робітничого життя	1 карб. 30 к.
В. Франко. Твори т. XX. З вершин і низин, поезії кн. 1	— к.
В. Франко. Твори т. XXI. З вершин і низин, поезії кн. 2	— к.
В. Франко. Твори т. VI. З бурхливих літ. Герой по-неволі. Гриць і паняч. Різуни	— к.
В. Франко. Твори т. VII. Рутенці. Сім казок. Місія. Чума. Казки і сатири	— к.
Гнат Хоткевич. О полку Ігоревім, історична п'еса	40 к.
Б. Грінченко. Оповідання, кн. 1. Вступна стаття акад. С. Єфремова	— к.
Б. Грінченко. Оповідання, кн. 2	— к.

- О. Кобилянська. В неділю рано зілля копала (оповідання)— к.
 О. Кобилянська. За ситуаціями (повість) — к.
 В. Гжицький. Трембітині тони (поезії) 30 к.
 Я. Мамонтів. Вінки за водою (лірика) 40 к.
 Г. Плужник. Галілей; поезії — к.
 В. Гете—В. Тодосів. Лис Микита, книжка для дітей з малюнками Лапіна 60 к.
 Є. Руданський. Співомовки (вибрані твори): Передмова.—Лірика. Пріказки.—Байки.—Балади.—Світові байки в слівах.—Історичні поеми.—Цар-Соловей (поема, уривки).—Омирова Ільбонянка (уривки).

ВИБРАНІ ТВОРИ ІВ. ФРАНКА

1.	Ів. Франко.	Ліп і пасовиська	15 к.
2.	„	Маніпулянтка	30 к.
3.	„	Без праці	35 к.
4.	„	Молоді літа Мироча	20 к.
5.	„	Під оборогом. Мавка	12 к.
6.	„	На роботі	13 к.
7.	„	Полуйка	— к.
8.	„	Навернений грішник	40 к.
9.	„	Яць Зелепуга	25 к.
10.	„	Ріпник	25 к.
11.	„	Вівчар	— к.
12.	„	За-для празника	— к.

НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА

Науковий збірник Харківської науково-дослідчої катедри історії України, т. I, стор. I—VI + 154. Ц. . 1 карб. 10 к.

ПІДРУЧНИКИ

Плевано. Хрестоматія нової української літератури. Підручна книга 528 сторін., третє видання . . . 2 карб. 90 к.
 Ф. Стешенко. Колоски життя, читанка I і II. Методом Соцвуху дозволена до вжитку в школах. 1 „ 20 „

РІЗНІ

М. Роземштейн. Колективний декламатор. Поезії в інсценізаціях і розложені на голоси для свят, вистав і т. н. в клубах, хатах-читальнях, школах 55 к.
 Ю. Ясницький. Коротка практична банківська і комерційна енциклопедія — к.

Замовлення на провінцію виконуються негайно наложеним плат.; при зам. від. 5 карб.—пересилка за рахунок В-ва: від 10 карб.—знижка 10%.

ЦІНА 20 КОП.